

บทที่ 3

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อที่จะศึกษาแบบแผนการใช้สารไอโอดีนในรูปแบบต่าง ๆ ได้แก่ เกลือ น้ำปลา และน้ำดื่มเสริมไอโอดีน และเงื่อนไขทางสังคมวัฒนธรรมที่มีอิทธิพลต่อการไอโอดีนเพื่อป้องกันโรคขาดสารไอโอดีนของหญิงตั้งครรภ์ อำเภอปัว จังหวัดน่าน โดยใช้วิธีการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative research) เพื่อต้องการทำความเข้าใจใน ปรากฏการณ์ของสังคม ที่เกิดขึ้นในสภาพแวดล้อมตามธรรมชาติของชุมชนที่สัมพันธ์กับภาวะการขาดสารไอโอดีนและการใช้สารไอโอดีนในการบริโภคของหญิงตั้งครรภ์ ซึ่งทำให้เข้าใจถึงบริบทอันเป็นเงื่อนไขและสภาพแวดล้อมต่าง ๆ ของชุมชน ที่มีความเชื่อมโยงกับการใช้สารไอโอดีนในรูปแบบต่าง ๆ ของหญิงตั้งครรภ์ โดยผู้วิจัยทำการเก็บข้อมูลภาคสนามในพื้นที่ที่ศึกษาเป็นเวลา 5 เดือน ระหว่างเดือนตุลาคม 2543 – กุมภาพันธ์ 2544 เพื่อให้ได้ข้อมูลระดับลึก สามารถอธิบายปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นจริงในสังคม ซึ่งมีประโยชน์ในการประกอบการตัดสินใจในการวางแผนปฏิบัติงาน เพื่อป้องกันและควบคุมโรคขาดสารไอโอดีนของหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง โดยมีขั้นตอนของการดำเนินการศึกษาตามระเบียบวิธีวิจัย ดังมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

1. ศึกษาข้อมูลจากเอกสาร ตำราวิชาการต่าง ๆ และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง
2. เลือกพื้นที่เพื่อศึกษา และกลุ่มผู้ให้ข้อมูล
3. เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย
4. วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูล
5. การตรวจสอบข้อมูล
6. การวิเคราะห์ข้อมูล

การศึกษาข้อมูลจากเอกสาร ตำราวิชาการต่าง ๆ และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ผู้วิจัยได้ศึกษาเอกสารที่เกี่ยวข้องทั้งที่เป็นตำรา เอกสารทางวิชาการ ทฤษฎี แนวคิด รายงานการวิจัยที่เกี่ยวข้อง เพื่อประมวลแนวความคิด ทฤษฎีของนักวิชาการ มาเป็นกรอบแนวคิด

ในการกำหนดแนวทางในการศึกษาวิจัยและการสร้างเครื่องมือเพื่อเก็บรวบรวมข้อมูล รวมทั้งแสวงหาความรู้เพิ่มเติมจากบุคคลผู้รู้ ผู้ทรงคุณวุฒิ และเข้าร่วมการสัมมนาในโอกาสต่าง ๆ เช่น การฟังบรรยายทางวิชาการ การประชุมสัมมนาต่าง ๆ เป็นต้น จากนั้นนำแนวคิดดังกล่าวไปปรึกษาอาจารย์ที่ปรึกษาเพื่อขอคำชี้แนะในประเด็นที่จะศึกษา เพื่อเกิดความกระจ่างชัดเจนและเป็นระบบมากยิ่งขึ้น

การเลือกพื้นที่ศึกษา และกลุ่มผู้ให้ข้อมูล

การเลือกพื้นที่ศึกษา

การเลือกพื้นที่เพื่อทำการศึกษาวิจัยในครั้งนี้ ผู้วิจัยเลือกแบบเจาะจง คือชุมชนตำบลศิลาเพชร อำเภอปัว จังหวัดน่าน โดยมีเหตุผลในการเลือกครั้งนี้คือ

1. เป็นตำบลที่มีผู้ป่วยโรคเอดส์ อยู่ในชุมชนมากที่สุดในจังหวัดน่าน
2. เป็นตำบลที่ยังพบพฤติการณ์ภาวะพร่องอัยรอยด์ฮอร์โมนในทารกแรกเกิด
3. เป็นตำบลที่มีการรณรงค์ควบคุมและป้องกันโรคขาดสารไอโอดีน โดยมีการกระจายสารเสริมไอโอดีน เช่น เกลือ น้ำดื่มเสริมไอโอดีน และยาเม็ดไอโอดีน
4. เป็นตำบลที่มีระบบความเชื่อ วัฒนธรรมระบบการผลิตและระบบความสัมพันธ์ภายในชุมชนแบบชนบท
5. เป็นตำบลที่มีการคมนาคมติดต่อกับภายนอกได้สะดวก มีการได้รับข่าวสารตลอดจนข้อมูลความรู้ต่าง ๆ ที่หลากหลาย

กลุ่มผู้ให้ข้อมูล

กลุ่มผู้ให้ข้อมูล ได้แก่ กลุ่มหญิงตั้งครรภ์ที่อาศัยอยู่ในเขตตำบลศิลาเพชร อำเภอปัว จังหวัดน่าน ที่มาฝากครรภ์ในสถานบริการสาธารณสุข ในเดือนตุลาคม พ.ศ. 2543 - กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2544 จำนวน 25 คน และกลุ่มเครือข่ายทางสังคมของหญิงตั้งครรภ์ ได้แก่ สามี ยา ยาย บุตรที่เป็นนักเรียน เพื่อนบ้าน อาสาสมัครสาธารณสุข และเจ้าหน้าที่สาธารณสุข เนื่องจากกลุ่มบุคคลเหล่านี้มีปฏิสัมพันธ์กันในสังคม ซึ่งสามารถสะท้อนภาพปรากฏการณ์ที่สัมพันธ์กับการใช้สารไอโอดีนเพื่อป้องกันโรคขาดสารไอโอดีนของหญิงตั้งครรภ์ นอกจากนี้ยังมีกลุ่มผู้ให้ข้อมูลสำคัญที่เป็นกลุ่มที่รู้ถึงประวัติศาสตร์ ความเป็นมาของชุมชน ประเพณีวัฒนธรรมต่าง ๆ เช่น ผู้สูงอายุ ผู้นำหมู่บ้าน เป็นต้น

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

ผู้วิจัยใช้การศึกษาเชิงคุณภาพที่มีเทคนิคการวิจัยภาคสนามโดยการเข้าไปอยู่ในชุมชนเพื่อแสวงหาความรู้ ในการอธิบายความสัมพันธ์ในมิติทางสังคมวัฒนธรรมของพฤติกรรมการใช้สารไอโอดีน และเงื่อนไขที่มีอิทธิพลต่อการใช้สารไอโอดีนเพื่อป้องกันโรคขาดสารไอโอดีนของหญิงตั้งครรภ์ ในสภาพแวดล้อมตามธรรมชาติความเป็นจริงของชุมชนนั้น ซึ่งเทคนิคต่าง ๆ ที่นำมาใช้เก็บรวบรวมข้อมูลด้านโลกทัศน์ของกลุ่มหญิงตั้งครรภ์ และกลุ่มเครือข่ายทางสังคม ตลอดจนทั้งกลุ่มผู้รู้ในชุมชน มีอยู่หลายวิธี ซึ่งจะทำให้ได้ข้อมูลครอบคลุมและสามารถตรวจสอบข้อเท็จจริงของปรากฏการณ์ทางสังคมได้ เครื่องมือที่ใช้ในการรวบรวมข้อมูลครั้งนี้ มีรายละเอียดดังนี้

1. ตัวผู้วิจัยเอง นักวิจัยเชิงคุณภาพเปรียบเสมือนเครื่องมือที่สำคัญที่สุดในการศึกษา เพราะผู้วิจัยต้องเก็บข้อมูลและวิเคราะห์ข้อมูลด้วยตนเอง ดังนั้นผู้วิจัยจึงมีการเตรียมตัวหลายองค์ประกอบ ก่อนที่จะดำเนินการเก็บข้อมูลทั้งองค์ประกอบด้านแนวความคิด ทักษะในการเก็บข้อมูล กำลังกาย กำลังใจ และงบประมาณ

2. การสนทนากลุ่ม (Focus group discussion) ผู้วิจัยได้ติดต่อประสานงานกับเจ้าหน้าที่สถานีนามัย ในการช่วยประสานงานกับกลุ่มหญิงตั้งครรภ์ที่มารับบริการการตรวจครรภ์ โดยเลือกหญิงตั้งครรภ์ทั้งหมดที่มาฝากครรภ์ในสถานีนามัยและยังไม่คลอดจำนวน 12 คน ผู้วิจัยเป็นผู้ดำเนินการสนทนา และขออนุญาตบันทึกเทปการสนทนาด้วย โดยผู้วิจัยได้สร้างบรรยากาศในระหว่างกลุ่มสนทนาให้มีลักษณะเป็นกันเอง และชักชวนให้ทุกคนร่วมกันแสดงความคิดเห็น ไม่ให้มีคนใดคนหนึ่งมีบทบาทในการสนทนาเด่นอยู่คนเดียว เพราะทำให้ข้อมูลที่ได้นั้นอาจแคบเกินไป และไม่นำบุคคลที่มีความขัดแย้งกับบุคคลอื่น ๆ ในกลุ่มมานั่งสนทนาร่วมกันเพราะทำให้เกิดความอึดอัดใจ โดยผู้วิจัยมีแนวคำถามเพื่อต้องการทราบพฤติกรรมการบริโภคอาหารของสมาชิกในระดับครอบครัว และระดับชุมชนที่สัมพันธ์กับภาวะขาดสารไอโอดีน และสอบถามถึงการใช้หรือปฏิเสธสารเสริมไอโอดีนในระดับครอบครัว และระดับชุมชน อยู่ในบริบทของสังคม วัฒนธรรม เศรษฐกิจ ที่มีความสัมพันธ์เชื่อมโยงกันอย่างไร ซึ่งเทคนิควิธีนี้จะทำให้ได้ข้อมูล ที่มีลักษณะที่เป็นพฤติกรรมทั่ว ๆ ไปที่สมาชิกในสังคมปฏิบัติกัน และเมื่อนำมาวิเคราะห์จะมีประโยชน์ในการสร้างแนวคำถาม หรือประเด็นหลัก ๆ เพื่อทำการสัมภาษณ์ระดับลึกในหญิงตั้งครรภ์แต่ละคนที่ได้คัดเลือกไว้ (ภาคผนวก ค ,หน้า 203)

3. การสัมภาษณ์แบบเจาะลึก (Indept Interview) เป็นการสัมภาษณ์โดยมีแนวคำถามที่ไม่ได้เป็นโครงสร้างคำถามตายตัว (ภาคผนวก ง ,หน้า 205) ในการสัมภาษณ์หญิงตั้งครรภ์ที่ได้คัดเลือกไว้ และกลุ่มเครือข่ายทางสังคมบางคนที่เป็นผู้ให้ข้อมูลคนสำคัญ เช่น ยาย ยาย สามี บุตรที่เป็นนักเรียน เพื่อนบ้าน และเจ้าหน้าที่สาธารณสุข และการสัมภาษณ์แบบเจาะลึกนี้อยู่ภายใต้วัตถุประสงค์ที่ต้องการทราบเป็นสำคัญ แม้ว่าจะไม่ได้สร้างแนวคำถามตายตัวก็ตาม แต่การป้อนคำถามและการทะลอม (Probe) ก็จะต้องเนื่องไปสู่จุดหรือไปสู่คำอธิบายที่ต้องการทราบเพื่อความเข้าใจที่ลึกซึ้งได้ในที่สุด ซึ่งแนวคำถาม แยกเป็นประเด็นได้ดังนี้

- 1.) การบริโภคอาหารของคนในชุมชน โดยเฉพาะอาหารสำหรับหญิงมีครรภ์ มีข้อแนะนำ และข้อห้ามอย่างไร เพราะเหตุใด ต้องบริโภคอย่างนั้น และหญิงตั้งครรภ์มีการใช้เกลือ น้ำปลา น้ำดื่มที่เสริมไอโอดีน ในการบริโภคหรือไม่ อย่างไร
- 2.) โรคขาดสารไอโอดีนในชุมชน ผู้ถูกสัมภาษณ์มีโลกทัศน์อย่างไรบ้าง เช่น การให้ความหมายของโรค การรับรู้สาเหตุ อันตราย การป้องกันและรักษาโรค ตลอดจนการอยู่ร่วมกันหรือมีปฏิสัมพันธ์กับคนเป็นคอกพอก หรือคนปัญญาอ่อนช่วยเหลือตัวเองไม่ได้(โรคเอ๋)ในชุมชน
- 3.) ลักษณะของนวัตกรรม คือ เกลือเสริมไอโอดีน น้ำปลาเสริมไอโอดีน น้ำดื่มเสริมไอโอดีน และยาเม็ดไอโอดีน หมายถึงอะไรในทัศนะของผู้ถูกสัมภาษณ์ มีไว้ทำไม เพื่อใคร เพราะอะไร มีที่ไหนบ้าง สามารถที่จะผลิตสารเสริมไอโอดีนเหล่านี้ได้ด้วยตัวเองหรือไม่ อย่างไร
- 4.) เครือข่ายทางสังคมของหญิงตั้งครรภ์ บุคคลใดที่มีอิทธิพลหรือบทบาทต่อการใช้และบริโภคสารไอโอดีน และมีอิทธิพลอย่างไรบ้าง

4. การสังเกต (Observation) เป็นเทคนิควิธีการเบื้องต้นในการเก็บข้อมูลความสัมพันธ์ของปรากฏการณ์หรือพฤติกรรมของบุคคลที่ผู้วิจัยตั้งวัตถุประสงค์ไว้ และมีการจดบันทึกอย่างมีหลักเกณฑ์เพื่อวิเคราะห์หาความสัมพันธ์ของสิ่งที่เกิดขึ้นนั้น ซึ่งข้อมูลที่ได้สามารถนำไปตรวจสอบหรือไปประกอบกับข้อมูลที่ได้จากการเก็บรวบรวมวิธีอื่น ๆ เทคนิคการสังเกตที่ใช้ในการศึกษานี้ใช้ คือ การสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วม (Non-Participant Observation) หรือการสังเกตโดยตรง (Direct Observation) หมายถึงการสังเกตที่ผู้วิจัยเข้าไปอยู่ในสถานที่นั้น ไปพูดคุยอย่างไม่เป็นทางการ แต่ไม่เข้าไปแทรกแซงพฤติกรรมหรือเข้าไปร่วมกิจกรรมของบุคคลหรือกลุ่มบุคคลที่ผู้วิจัยตั้งวัตถุประสงค์ไว้ โดยที่บุคคลหรือกลุ่มบุคคลนี้ไม่รู้ตัวเลยว่าถูกผู้วิจัยสังเกตอยู่ ด้วยเหตุนี้จะสามารถได้ข้อมูลที่เป็นธรรมชาติของตัวมันเองระดับหนึ่ง ซึ่งเทคนิคนี้เป็นการสังเกตแบบกำหนดเค้าโครงล่วงหน้า (Structured observation) ซึ่งผู้วิจัยนำไปใช้สังเกตลักษณะกายภาพของ

ชุมชน โครงสร้างทางสังคมเศรษฐกิจและวัฒนธรรมที่มีความสัมพันธ์กับพฤติกรรมการบริโภคอาหารในชีวิตประจำวัน และพฤติกรรมการบริโภคอาหารที่มีไอโอดีนหรือสารเสริมไอโอดีน ตั้งแต่การได้มาของอาหาร การประกอบอาหาร และการรับประทานอาหาร เป็นต้น (ภาคผนวก จ ,หน้า 209)

5. การศึกษาข้อมูลจากเอกสารรายงาน เพื่อให้ได้ข้อมูลมาประกอบกันให้สมบูรณ์ที่สุด ได้แก่ รายงานบันทึกการทำงานของเจ้าหน้าที่ของรัฐที่ดำเนินการในพื้นที่ที่เกี่ยวข้องกับการควบคุมและป้องกันโรคขาดสารไอโอดีน ศึกษาวิเคราะห์ข้อมูลรายงานการอนามัยแม่และเด็กของเจ้าหน้าที่สาธารณสุขสถานอนามัยตำบลศิลาเพชร เพื่อช่วยในการคัดเลือกตัวอย่างกลุ่มประชากรหญิงตั้งครรภ์ นอกจากนี้ศึกษารายงานโครงสร้างพื้นฐานของชุมชน แผนที่หมู่บ้าน แผนที่ความสัมพันธ์ของคนในสังคม ประวัติชุมชน ตลอดจนพัฒนาการด้านต่าง ๆ ของชุมชนที่เคยมีการจดบันทึกไว้

3.6 อุปกรณ์ภาคสนาม อุปกรณ์ต่าง ๆ ที่ได้นำไปใช้เป็นเครื่องมือในการศึกษาวิจัยภาคสนามได้แก่ แบบบันทึกข้อมูลภาคสนามซึ่งเตรียมไว้ล่วงหน้าเพื่อสะดวกในการจัดหมวดหมู่ของข้อมูล และการวิเคราะห์ข้อมูลในระหว่างเก็บรวบรวมข้อมูล โดยผู้วิจัยได้บันทึกย่อลงในสมุดบันทึกเล่มเล็กที่นำติดตัวไปตลอดเวลา บางครั้งบันทึกหลังจากเสร็จสิ้นกระบวนการโดยบันทึกระหว่างเดินออกจากบ้านหลังหนึ่งไปอีกหลังหนึ่ง ระหว่างนั่งรับประทานอาหารที่ร้านอาหารในหมู่บ้าน บางครั้งบันทึกขณะที่พูดคุยหรือสัมภาษณ์ โดยส่วนใหญ่แล้วจะไม่ค่อยบันทึกต่อหน้าผู้ถูกสัมภาษณ์ เพราะผู้ถูกสัมภาษณ์จะคอยพะวงกับการจดบันทึกของผู้วิจัย ทั้งนี้ผู้วิจัยใช้วิธีทำความเข้าใจกับข้อมูลที่ได้ร่วมกับการใช้ความจำ หลังจากกลับถึงที่พักแล้วจึงมานั่งทบทวนเหตุการณ์ในสมุดบันทึกย่อ ก่อนที่จะบันทึกรายละเอียดทั้งหมดในกระดาษ A4 โดยแบ่งเป็น 3 ช่อง ดังนี้

วันเดือนปี	ข้อมูลที่ได้	สรุปวิเคราะห์ข้อมูลเบื้องต้น
เวลา.....สถานที่.....		
สภาพทั่วไปที่สังเกตเห็น.....		
.....		
.....		

นอกจากการจดบันทึกแล้ว ยังมีการบันทึกด้วยภาพถ่ายสถานที่ บุคคลและเหตุการณ์ต่าง ๆ เพื่อช่วยอธิบายข้อมูลที่มีอยู่ให้ชัดเจนยิ่งขึ้น และบันทึกเทปเมื่อมีการจัดสนทนากลุ่ม การสัมภาษณ์แบบเจาะลึก ด้วยเทปบันทึกเสียงเพื่อให้ได้ข้อมูลอย่างครบถ้วน นอกจากนี้ผู้วิจัยยังใช้ชุดทดสอบไอโอเคทีในเกล็ดเสริมไอโอดีน ในการตรวจหาความเข้มข้นของสารไอโอดีนในเกล็ดที่ครัวเรือนใช้บริโภคโดยผู้วิจัยได้ทำการตรวจสอบทุกครั้งที่เยี่ยมบ้านหญิงตั้งครรภ์ในระหว่างเก็บรวบรวมข้อมูล เพื่อยืนยันข้อมูลการใช้สารเสริมไอโอดีนของหญิงตั้งครรภ์

วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูล

ในการศึกษาครั้งนี้ผู้วิจัยซึ่งเป็นเจ้าหน้าที่สาธารณสุข ได้ศึกษาสถิติข้อมูล ปัญหาทางด้านสาธารณสุข ของสำนักงานสาธารณสุขจังหวัดน่าน ทำให้ทราบข้อมูลเกี่ยวกับปัญหาภาวะพร่องธัยรอยด์ฮอร์โมนในเด็กแรกเกิดจากภาวะขาดสารไอโอดีน โดยพบที่อำเภอปัวมากที่สุด ผู้วิจัยจึงได้เข้าไปสำรวจเบื้องต้นแบบกว้าง ๆ ด้วยตนเองจากเอกสาร สถิติข้อมูล ของสำนักงานสาธารณสุขอำเภอปัว และเลือกพื้นที่เป้าหมายคือชุมชนตำบลศิลาเพชร อำเภอปัว จังหวัดน่าน ผู้วิจัยเริ่มเก็บรวบรวมข้อมูลอย่างเป็นระบบเฉพาะพื้นที่เป้าหมาย ตั้งแต่เดือนตุลาคม 2543 โดยเริ่มเข้าไปแนะนำตัวในฐานะนักศึกษาที่ต้องการมาศึกษาและเรียนรู้เกี่ยวกับความเป็นมาของโรคขาดสารไอโอดีนในชุมชนและวิถีชีวิตของหญิงตั้งครรภ์ในชุมชน สถานที่แห่งแรกที่ผู้วิจัยเข้าไปแจ้งวัตถุประสงค์ของการเข้าไปศึกษาชุมชนคือ สถานีอนามัยตำบลศิลาเพชร โดยผู้วิจัยได้รับความร่วมมือ เป็นอย่างดี จากเจ้าหน้าที่สถานีอนามัยตำบลศิลาเพชร ซึ่งได้ให้ข้อมูลที่เป็นประโยชน์ และให้ความช่วยเหลือในทุก ๆ ด้าน เป็นอย่างดีตลอดระยะเวลาของการเก็บรวบรวมข้อมูล

ในการดำเนินการแบ่งได้เป็น 3 ระยะ คือ ระยะแรกเป็นการเข้าไปสำรวจสภาพแวดล้อมของชุมชน ได้แก่ สภาพแวดล้อมทั่วไป สถานที่สาธารณสุขของชุมชน สถานที่ที่กลุ่มคนในชุมชนทำกิจกรรมต่าง ๆ ร่วมกัน เช่น วัด ศูนย์สาธารณสุขมูลฐานชุมชน ที่อ่านหนังสือพิมพ์ ประจำหมู่บ้าน สนามกีฬาหมู่บ้าน ร้านค้า เป็นต้น และเก็บรวบรวมข้อมูลที่ได้จากบุคคลภายนอกชุมชน ได้แก่ เจ้าหน้าที่สาธารณสุข บุคคลในชุมชนข้างเคียง ผู้รู้ที่เกี่ยวข้อง การเก็บข้อมูลในภาคสนามในช่วงแรก ๆ นี้ เพื่อทำความเข้าใจโครงสร้างชุมชนให้ได้เสียก่อนโดยการแนะนำตัวและวัตถุประสงค์ในการทำวิจัยกับผู้นำชุมชน และพูดคุยกับกลุ่มผู้รู้ (Key Informant) ที่มีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับประวัติชุมชน ความสัมพันธ์ของชาวบ้านกับสภาพชุมชนที่อาศัยอยู่ ในด้านสภาพแวดล้อม สังคม วัฒนธรรมประเพณี เศรษฐกิจ การศึกษา และการสาธารณสุข เป็นต้น

ระยะที่สองคือ ผู้วิจัยประสานงานกับเจ้าหน้าที่สถานีอนามัยศิลาเพชร ที่รับผิดชอบงานอนามัยแม่และเด็ก ให้นำหญิงตั้งครรภ์ทั้งหมดที่มาที่สถานีอนามัยเพื่อทำการสนทนากลุ่ม ซึ่ง

สถานีนอนามัยให้บริการตรวจครรภ์ที่คลินิกฝากครรภ์ทุกวันอังคาร และนัดติดตามหญิงตั้งครรภ์ตามอายุครรภ์และภาวะเสี่ยง หญิงตั้งครรภ์ทุกคนที่มาฝากครรภ์ในช่วงนั้นให้ความร่วมมือเป็นอย่างดี แม้วันนั้นไม่ใช่วันนัดก็ตาม โดยมากันอย่างพร้อมเพรียงตามจุดหมายนัดของสถานีนอนามัยจำนวน 12 คน ผู้วิจัยจึงถือโอกาสใช้วันอังคารสุดท้ายของเดือนพฤศจิกายน ในการสนทนากลุ่มโดยใช้ชั้นล่างของสถานีนอนามัยซึ่งเป็นใต้ถุนโรงปูนคอนกรีตเป็นสถานที่สนทนากลุ่ม โดยเจ้าหน้าที่นอนามัยได้อำนวยความสะดวกในการจัดโต๊ะ เก้าอี้ และบริการน้ำดื่มให้ในการทำกิจกรรมกลุ่ม ผู้วิจัยได้แนะนำตัว บอกวัตถุประสงค์ของการศึกษา และให้หญิงตั้งครรภ์ทุกคนแนะนำตัวเองเพื่อสร้างความคุ้นเคย โดยผู้วิจัยใช้ภาษาท้องถิ่นในการสนทนาโดยไม่มีพิธีรีตองอะไรมากนัก และพยายามให้หญิงตั้งครรภ์ทุกคนได้พูดแสดงความคิดเห็น ตามประเด็นคำถามที่เตรียมไว้ เพื่อให้ทราบถึงพฤติกรรมกรรมการบริโภคอาหารของสมาชิกในระดับครอบครัว และระดับชุมชน ที่สัมพันธ์กับภาวะการขาดสารไอโอดีน หลังจากนั้นดำเนินการเก็บข้อมูลภายในชุมชน โดยการสัมภาษณ์แบบเจาะลึกหญิงตั้งครรภ์ทุกคนที่มาฝากครรภ์ที่สถานีนอนามัยในช่วงเวลาที่ทำการวิจัย ซึ่งมีหญิงตั้งครรภ์ที่มาฝากครรภ์รายใหม่ที่สถานีนอนามัยตั้งแต่เดือนธันวาคม พ.ศ. 2543 ถึง เดือนกุมภาพันธ์ พ.ศ. 2544 อีก 13 คน ผู้วิจัยได้เยี่ยมถึงบ้านหญิงตั้งครรภ์ทุกคน และสัมภาษณ์ตามประเด็นคำถามที่เตรียมไว้ ซึ่งเป็นคำถามแบบปลายเปิดให้หญิงตั้งครรภ์ได้แสดงความคิดเห็นอย่างอิสระในประเด็น ข้อห้ามข้อแนะนำในการบริโภคอาหารของหญิงตั้งครรภ์ ความรู้ ความเชื่อเกี่ยวกับโรคขาดสารไอโอดีน และนวัตกรรมสารเสริมไอโอดีน ตามการรับรู้ของหญิงตั้งครรภ์ แบบแผนการใช้สารเสริมไอโอดีนในรูปแบบต่าง ๆ ได้แก่ เกลือ น้ำปลา และน้ำดื่มเสริมไอโอดีน รวมทั้งปัจจัยทางสังคมวัฒนธรรมที่เป็นเงื่อนไขต่อการใช้สารไอโอดีนของหญิงตั้งครรภ์ นอกจากนี้ผู้วิจัยยังใช้การสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วมในพฤติกรรมการใช้สารไอโอดีนของหญิงตั้งครรภ์ ที่ผู้วิจัยตั้งวัตถุประสงค์ไว้และใช้ชุดทดสอบไอโอดีนในเกลือเสริมไอโอดีนทดสอบเกลือที่หญิงตั้งครรภ์ใช้ เพื่อยืนยันข้อมูลการใช้สารไอโอดีนด้วย ในการเก็บรวบรวมข้อมูล ผู้วิจัยทำการวิเคราะห์ข้อมูลเบื้องต้นไปด้วย เพื่อเตรียมประเด็นคำถามในการเก็บข้อมูลครั้งต่อไป จากการเก็บข้อมูลกลุ่มหญิงตั้งครรภ์เหล่านี้ ทำให้ทราบอิทธิพลของเครือข่ายทางสังคม แต่ละระดับของหญิงตั้งครรภ์ ซึ่งได้แก่ กลุ่มเครือข่ายใกล้ชิด กลุ่มเครือข่ายรอง และกลุ่มเครือข่ายขยายว่าประกอบด้วยใครบ้าง ที่มีบทบาท มีอิทธิพลในการชักจูงหญิงตั้งครรภ์ให้มีพฤติกรรมยอมรับหรือปฏิเสธสารเสริมไอโอดีน โดยการใช้หลักการเลือกตัวอย่างแบบสโนว์บอลล์ (Snowball sampling) โดยผู้วิจัยได้ทำการสัมภาษณ์ระดับลึกในหญิงตั้งครรภ์ก่อน เพื่อชี้นำไปยังกลุ่มเครือข่ายทางสังคมเหล่านี้ ซึ่งผู้วิจัยได้ทำการสัมภาษณ์ในกลุ่มที่ศึกษาเหล่านี้ด้วย โดยผู้วิจัยได้เยี่ยมบ้านหญิงตั้งครรภ์แต่ละคนหลายครั้งจนได้ข้อมูล

ที่อ้อมตัว ซึ่งการมาเยี่ยมในครั้งต่อมา ผู้วิจัยได้ใช้การพูดคุยแบบไม่เป็นทางการ โดยผู้วิจัยเข้าไป พบปะพูดคุยบางครั้งอาจมีการแลกเปลี่ยนความคิดเห็นบ้างโดยดูสภาวะแวดล้อมหรือสถานการณ์ ในขณะนั้นว่าผู้ถูกสัมภาษณ์กำลังทำอะไรอยู่ ผู้วิจัยเริ่มพูดคุยจากเหตุการณ์ที่กำลังเกิดขึ้น แล้ว จึงโยงเข้าสู่ข้อมูลที่ต้องการเพิ่มเติม รวมทั้งได้สัมภาษณ์ สามี ย่า ยาย บุตร หรือเพื่อนบ้าน ที่ครั้งแรกไปไม่พบ บางครั้งก็มีกลุ่มที่เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติ เกิดขณะที่มีการพูดคุย สัมภาษณ์แบบไม่เป็นทางการ ซึ่งแรก ๆ มีผู้ร่วมสนทนาเพียง 1 หรือ 2 คน แล้วมีผู้สนใจที่ผ่านไปมาเข้ามาร่วมวงสนทนาด้วย เหตุการณ์ดังกล่าวนี้ในระยะแรกของการเข้าไปเก็บข้อมูลในพื้นที่นั้นไม่ค่อยมี แต่เมื่อชาวบ้านเริ่มรู้จักว่าผู้วิจัยเป็นใคร มาจากไหน ต้องการอะไร กลุ่มลักษณะนี้ได้เกิดขึ้นบ่อยครั้ง ข้อดีของการเกิดกระบวนการ กลุ่มแบบนี้คือ ทำให้มีการตรวจสอบข้อมูลไปด้วย มีข้อถกเถียงในความคิดที่หลากหลาย เกิดจุดสังเกตที่ทำให้ผู้วิจัยมองเห็นบุคคลที่น่าสนใจซึ่งนำไปสู่ประเด็นการสัมภาษณ์เจาะลึกบุคคลนั้น ๆ ข้อเสียก็คือบางครั้งไม่ได้ข้อมูลที่เป็นส่วนตัวที่เฉพาะเจาะลึก ซึ่งผู้วิจัยได้หาโอกาสที่จะเข้าถึงบุคคลที่ให้ข้อมูลเบื้องต้นนั้นในภายหลัง

ระยะที่สาม เป็นการตรวจสอบข้อมูลที่ได้ทั้งหมด ซึ่งผู้วิจัยได้วิเคราะห์และตรวจสอบข้อมูลโดยวิธีการแบบสามเส้าทั้งด้านข้อมูล ด้านวิธีการรวบรวม ด้านทฤษฎี อีกครั้งหนึ่ง หลังจากที่มีการวิเคราะห์ข้อมูลที่ได้เป็นระยะ ๆ ตั้งแต่ขณะที่เก็บรวบรวมข้อมูล และการบันทึกข้อมูลภาคสนามแล้ว สำหรับการสรุป อภิปรายผล และการเขียนรายงานการวิจัยจะดำเนินการหลังจากผ่านขั้นตอนต่าง ๆ เรียบร้อยแล้ว

การตรวจสอบข้อมูล

ผู้วิจัยใช้การตรวจสอบข้อมูลแบบสามเส้า (Triangulation) เพื่อความครอบคลุมครบถ้วนในเนื้อหาตามวัตถุประสงค์ของการวิจัย โดยมีรายละเอียดดังนี้ (สุภาวงศ์ จันทวานิช, 2540, หน้า 129 -130)

1. การตรวจสอบสามเส้าด้านข้อมูล (Data Triangulation) คือการพิสูจน์ว่าข้อมูลที่ผู้วิจัยได้มาถูกต้องหรือไม่ วิธีการตรวจสอบคือการตรวจสอบแหล่งของข้อมูลแหล่งที่มาที่จะพิจารณาในการตรวจสอบได้แก่ แหล่งเวลา แหล่งสถานที่ และแหล่งบุคคล ดังนี้คือ

แหล่งเวลาหมายถึง ถ้าข้อมูลที่ได้ต่างเวลากัน เหมือนกันหรือไม่ เป็นการตรวจสอบข้อมูลในเวลาที่แตกต่างกัน ได้แก่ การเปลี่ยนช่วงเวลาที่ได้รับข้อมูล

แหล่งสถานที่หมายถึง ถ้าข้อมูลที่ได้ต่างสถานที่กัน เหมือนกันหรือไม่ เป็นการตรวจสอบข้อมูลในสถานที่ที่แตกต่างกัน ได้แก่ การเปลี่ยนสถานที่ที่ได้ข้อมูลเดียวกัน

แหล่งบุคคลหมายถึง ถ้าบุคคลผู้ให้ข้อมูลเปลี่ยนไป ข้อมูลที่ได้ เหมือนเดิมหรือไม่ เป็นการตรวจสอบข้อมูลจากแหล่งบุคคลที่ต่างกัน ได้แก่ การเปลี่ยนแปลงแหล่งข้อมูลบุคคลที่ให้หลากหลายออกไป จากนั้นดูข้อมูลที่ได้จากจุดต่าง ๆ เหมือนกันหรือไม่ ถ้าหากว่าข้อมูลที่ได้มาซ้ำกันหรือเหมือนกัน ผู้วิจัยถือว่าข้อมูลนั้นเป็นข้อมูลจริง แล้วจึงบันทึกไว้

2. การตรวจสอบสามเส้าด้านวิธีการรวบรวมข้อมูล (Methodological Triangulation) คือการใช้วิธีเก็บรวบรวมข้อมูลต่าง ๆ กันเพื่อรวบรวมข้อมูลเรื่องเดียวกัน ในการวิจัยครั้งนี้ผู้วิจัยใช้การสังเกตโดยตรงในกิจกรรมควบคู่กับการสัมภาษณ์แบบลึก การสนทนากลุ่ม พร้อมทั้งศึกษาข้อมูลจากเอกสารประกอบ

การศึกษาข้อมูลที่ได้จากการเก็บรวบรวมภาคสนามนั้นต้องมีความชัดเจน ครบถ้วน สมบูรณ์และครอบคลุมวัตถุประสงค์ของการวิจัย สามารถตอบปัญหาของการวิจัยได้ชัดเจน สอดคล้องกับกรอบแนวคิดที่ได้กำหนดไว้ ดังนั้นผู้วิจัยจึงได้ทำการตรวจสอบข้อมูลทุกครั้งที่ทำการศึกษาข้อมูลและมีการเก็บรวบรวมข้อมูลอย่างเป็นระบบ โดยได้จัดทำแบบบันทึกข้อมูลขึ้นมาโดยเฉพาะ จึงทำให้มีความสะดวกในการแยกแยะข้อมูลออกเป็นหมวดหมู่ตามประเด็นของการวิจัย หากข้อมูลที่ได้ขาดความกระจ่างชัดในประเด็นใด ผู้วิจัยได้ทำการศึกษาเจาะลึก โดยการสัมภาษณ์และสังเกตซ้ำในประเด็นเดิม จนแน่ใจว่าข้อมูลที่ได้รับนั้น ครบถ้วนสมบูรณ์ตามประเด็น จึงนำข้อมูลเหล่านั้นมาแยกแยะเป็นหมวดหมู่ตามประเภทของข้อมูล จากนั้นจึงทำการตรวจสอบข้อมูลแบบสามเส้าดังที่ได้กล่าวมา

การวิเคราะห์ข้อมูล

การศึกษาวิจัยครั้งนี้ ใช้วิธีการเก็บข้อมูลหลายวิธีด้วยกันทั้งการสนทนากลุ่ม การสัมภาษณ์แบบเจาะลึก การสัมภาษณ์แบบไม่เป็นทางการ และการสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วม ซึ่งข้อมูลหลักที่นำมาวิเคราะห์ ได้แก่ แบบแผนใช้สารไอโอดีนในรูปแบบต่าง ๆ ตลอดจนเงื่อนไขทางสังคมวัฒนธรรมที่มีอิทธิพลต่อการให้สารไอโอดีนของหญิงตั้งครรภ์ ทั้งนี้ให้ความสำคัญกับข้อมูลคุณภาพเป็นหลักโดยข้อมูลที่เก็บมาจะอยู่ในรูปของบันทึกงานสนาม (Fieldwork note) เทปบันทึกเสียง เอกสาร ข้อมูลต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง หลังจากกลับจากพื้นที่ทุกครั้ง ผู้วิจัยบันทึกข้อมูลที่ได้มาและสรุปไว้คร่าว ๆ ว่าได้อะไรบ้าง วันไหนที่มีข้อมูลหรือสังเกตอะไรได้มากพอ สามารถวิเคราะห์ข้อมูลเบื้องต้นได้ก็จะบันทึกไว้เช่นกัน เมื่อได้ข้อมูลมากพอที่จะใช้ตรวจสอบซึ่งกันและกันได้ก็จะสรุปรวมและวิเคราะห์ข้อมูลโดยการวิเคราะห์เนื้อหา (Content analysis) ในระดับหนึ่งก่อน เพื่อดูว่าข้อมูลที่มีอยู่นั้นตอบคำถามอะไรได้บ้าง ต้องเพิ่มเติมในประเด็นไหน จากใคร และอย่างไร

ซึ่งเท่ากับเป็นการวิเคราะห์และตรวจสอบไปพร้อม ๆ กัน โดยข้อสรุปในตอนแรกเป็นตัวกำหนดแนวทางและประเภทของข้อมูลเพื่อที่จะนำไปเก็บรวบรวมเพิ่มเติม และเมื่อข้อมูลที่ได้มีความคงที่เพียงพอแล้ว ผู้วิจัยได้นำข้อมูลเหล่านี้มาแยกประเภท จัดหมวดหมู่ เพื่อง่ายแก่การวิเคราะห์เนื้อหา และตีความหมายตามความคิดของกลุ่มที่ศึกษา (Emic approach) จากนั้นจึงประมวลข้อมูลทุกประเภทเข้าด้วยกันเพื่อใช้ประกอบในการตีความหมายและสังเคราะห์เป็นภาพรวม และนำมาอธิบายปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นตามลำดับ โดยเชื่อมโยงข้อมูลที่มีความสัมพันธ์กัน เมื่อสังเคราะห์ข้อมูลที่เชื่อมโยงได้แล้วจึงสรุปออกมาตามประเด็นหัวข้อการวิจัย เพื่อเขียนรายงานสรุปผลทั้งหมด นำผลสรุปมาเชื่อมโยงกับแนวคิด ทฤษฎี และหลักการของความเป็นจริงเพื่ออภิปรายผลต่อไป โดยเสนอในลักษณะการเขียนเชิงบรรยายหรือพรรณนาความ